

Štěpaník, Karel

Walt Whitman - básník demokracie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1955, vol. 4, iss. D2, pp. 103-119

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108169>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KAREL ŠTĚPANÍK

WALT WHITMAN — BÁSNÍK DEMOKRACIE

*»Pro tebe, ó demokracie, abych ti sloužil,
ma femme;
Pro tebe, pro tebe trylkuji tyto zpěvy.«*

Walt Whitman, *Stébla trávy*.

I.

Neznám žádného jiného významného spisovatele nové doby, kterého bychom mohli stejným právem nazvat »básníkem demokracie« jako Walta Whitmana. Neboť u tohoto amerického básníka jsou otázky básnické tvorby a demokratického přesvědčení spjaty tak nerozlučně, že jsou jedna bez druhé nepochopitelné a neřešitelné. Uvažovat tedy o Whitmanovi jako básníku demokracie neznamená — jak by znamenalo u většiny jiných slovesných umělců — zúžení problematiky jeho díla a osobnosti, nýbrž zaostrění pohledu na základní lidský a umělecký charakter autorův. Účelem této studie je ukázat, že Whitman by se nebyl stal velkým básníkem, kdyby nebyl »největším demokratem, jaký kdy žil« (jak o něm prohlásil Thoreau)¹ a že pravdivost i estetická působivost jeho děl, ať píše veršem, či prosou, je přímo závislá na jejich ideovém demokratickém obsahu. Je zřejmé, že pokus o takový důkaz se nemůže opírat jen o rozbor prací psaných veršem. Nejen proto, že mnohé velmi závažné myšlenky, nutné pro pochopení Whitmanova pojetí demokracie, najdeme jen v jeho prosaických pracích nebo v soukromých dopisech, poznámkách a ústních projevech, ale i proto, že nejlepší z těchto Whitmanových skladeb a projevů se zhusta neliší od jeho veršů jinak než formálně. »Osmnácté presidentské období«, »Vyhledky demokracie«, předmluva k »Stéblům trávy«, »Památné dni« a j. lze téměř stejně dobře zařadit k poesii jako ke krásné prose nebo publicistice.

Malý formální rozdíl mezi Whitmanovou řečnickou nebo básnickou prosou a jeho »Stéblům trávy«, psanými volným veršem, vedl některé z jeho nepřátelských kritiků až k popření Whitmanova nároku na jméno básníka. S tímto názorem je dnes, po obecném uznání volného verše jako plnoprávné veršové formy, zbytečno polemizovat. Ale většina těch, kdo Whitmana nechápali nebo tupili, měla jiné důvody k svému odmítavému postoji ke »Stéblům trávy«. Jejich rozpaky, výsměch, rozhořčení nebo protest vyvolával — a podnes vyvolává — ideový obsah a záměr Whitmanových básní, demokratismus, který je základní inspirací, dominantní tendencí a ústřední tematikou »Stébel trávy«. Nepochopení a nenávisť, vyplývající jednak

z básníkovy svérázného pojetí poesie a demokracie, jednak ze strachu nebo zášti k jeho pokrokovým myšlenkám a citům, dlouho bránily proniknutí Whitmanova díla a projevíly se nejsilněji právě v té zemi, kterou Whitman oddaně miloval, které věštil šťastnou a slavnou budoucnost a jejíž nekriticky idealisované demokratické zřízení kladl za vzor ostatnímu světu — ve Spojených státech.²

Naproti tomu byla »Stébla trávy« ještě za Whitmanova života nadšeně přijata a velmi kladně hodnocena pokrokovými lidmi v Evropě i v Americe. Záhy se objevily i překlady některých básní i celých výborů do cizích jazyků. Ideje »Stébel trávy« — boj za svobodu a práva lidu, za mír, za bratrství mezi všemi lidmi a národy, všechno, co Whitman zahrnoval pod společný pojem demokracie — si nakonec proklestily cestu k srdcím pokrokových vzdělanců, básníků a umělců i k širokým masám pracujících, za které Whitman především mluvil a psal.

Také nezvyklá veršová forma »Stébel trávy« se poměrně brzy uchytila a zdomácněla na americké i evropské půdě.³ Volný verš, jehož byl Whitman nejvýznamnějším průkopníkem a pěstitelem, stal se obecně uznanou formou moderní poesie, i když naprosto nevytlačil, jak Whitman bláhově předpovídal, tradiční prosodii a básnické »ozdoby«.

Současná pokroková literární věda⁴ přijímá a hodnotí Whitmanův básnický odkaz historicky objektivně, neskrývajíc básnickovy ideologické omyly a rozpory jeho světového názoru, ani z nich vyplývající umělecké nedostatky. Nepodceňuje však, nýbrž naopak velmi kladně hodnotí jeho nepochybný přínos do společné pokladnice světové kultury, zvláště pak jeho revoluční demokratismus a novátorské umělecké mistrovství. Pomáhá nám tak správněji chápat a plněji prožívat Walta Whitmana — básníka demokracie.

II.

Whitmanův demokratismus je odrazem hluboce zakořeněného vědomí básnickovy příslušnosti k lidovým vrstvám amerického obyvatelstva, k onomu »božskému průměru«, abychom užili osobitě whitmanovské terminologie. Působí v jeho tvorbě mohutně a přesvědčivě právě proto, že Whitman byl původem i vychováním, smýšlením i citěním člověkem z lidu. Jen zčásti byl tento whitmanovský demokratismus výsledkem rozumové úvahy a cílevědomého přesvědčení; své nejhlubší kořeny měl v citu vášnivě lásky synovské a bratrské. Whitman miloval lidstvo, protože miloval lid; a miloval lid, protože miloval své rodiče, bratry a sestry i osobní přátele, kteří byli téměř bez výjimek prostí lidé.

Mnoho čtenářů »Stébel trávy«, zvláště jejich nejrozsáhlejší skladby »Zpěvu o mně«, se domnívá, že jejich autor byl člověk egocentrický až k samolibé sobeckosti, protože stále mluví o sobě, někdy v nehorázných superlativech, a zdá se přímo zamilován do své vlastní osoby. Ale pozornější zamyšlení nad Whitmanovými verši — a seznámení s jeho životem — potvrzují pravý opak. Walt Whitman, kterého básník zahrnuje láskou a chválou, je totiž postava symbolická, nikoli autoportrét. Je to lyrický hrdina zastupující nejčastěji prostý americký lid, někdy celý americký národ a nezřídka celé lidstvo, člověka jako korunu tvorstva a střed vesmíru. Jen proto Whitman — člověk družný, obětavý a zcela nesobecký — začíná svůj »Zpěv o mně« slovy:

*»Sám sebe slavím, sám sebe opěvám,
Co já si troufám, ty též si troufni,
Neboť každý atom, který mi patří, i tobě patří.«*

Než dosáhl takového sebevědomí a takové umělecké vyspělosti, aby mohl napsat a vydat «Zpěv o mně» a ostatní básně prvního vydání »Stébel trávy« (4. července 1855), prošel Whitman tvrdou životní školou. Období zralých plodů předcházelo šestatřicet let pasivní a aktivní přípravy, léta, kdy Whitman dychtivě vstřebával všechno, co se kolem něho dalo, ale také se pokoušel vyslovit své zážitky, city, názory a touhy.

Svým původem byl Whitman typický Američan. Narodil se v osadě West Hills na Long Islandu (v básních obvykle nazývá tento ostrov indiánským jménem Paumanok), kde měli jeho rodiče menší hospodářství. Jeho předkové se přistěhovali do Ameriky z Anglie a z Holandska už v první polovině 17. století. Byli to sedláci, ale Whitmanův otec se živil hlavně tesařstvím. Tomuto řemeslu se přiučil i mladý Walter a v letech, kdy byl bez zaměstnání a pracoval na prvních »Stéblech trávy« (1851—1855), pomáhal otci živit početnou rodinu jako tesařský dělník.

Od dětství si navykl fyzické práci, a sotva vychodil obecnou školu v blízkém městě Brooklynu, musil se starat sám o sebe. Vyučil se sazečem v tiskárně malého brooklynského týdeníku a seznámil se také s jinými pracemi, kterých je třeba při vydávání novin. Majitel tiskárny mu dokonce otiskl několik příspěvků veršem i prosou. Jsou to první literární pokusy Whitmanovy. Bylo to v době mezi jedenáctým a čtrnáctým rokem básníkovy života.

O těchto letech a několika dalších, která pokládal za jedno z nejšťastnějších období svého života, napsal později toto:

»Majitelem týdeníku The Long Island Patriot byl S. E. Clements, který byl zároveň poštmistrem. Mým nejlepším přítelem byl tehdy starý tiskař William Harts-horne, který pamatoval revoluci a znal Washingtona. Často se mnou hovořil o starých časech... Později jsem byl zaměstnán v redakci Long Island Star... V letech 1833—1835 jsem vyrostl ve zdravého a silného mladíka. Rostl jsem až příliš rychle a když mi bylo patnáct nebo šestnáct, byl jsem už tak veliký jako dospělý muž... V šestnáctém, sedmnáctém a dalších letech věku jsem velmi často navštěvoval debaťní kluby a byl jsem v několika činným členem. Horlivě jsem také četl vše, co se mi dostalo do rukou, tehdy i v pozdějších letech. Také jsem miloval divadlo a co nejčastěji je navštěvoval (v New Yorku)... V letech 1836—1837 jsem pracoval jako sazeč v tiskárnách v New Yorku. Když mi bylo něco přes osmnáct, šel jsem učitelovat na vesnických školách na Long Islandu, kde jsem chodil na stravu a nocleh po střídě. Tento pobyt mezi sedláky považuji za jednu z nejcennějších zkušeností a za vynikající lekci o lidské povaze... V letech 1839 a 1840 jsem založil a vydával týdeník ve svém domovském městě Huntingtonu. Pak jsem se vrátil do Brooklynu a pracoval jsem dál jako tiskař a psal, většinou prosu, ale příležitostně jsem se pokoušel i o „poesii“.«⁶

Tento materiál pro budoucí životopisce vystihuje celkem dobře povahu a zájmy mladistvého Whitmana, zejména jeho lásku k prostým lidem ve městě i na venkově, a také jeho živý zájem o veřejnou činnost společenskou, politickou, kulturní, publicistickou i literární. Vysvětluje také, proč má přírodní lyrika tak významné místo ve Whitmanových básních a proč charakter whitmanovské básnické krajiny je skoro výlučně určen rázem básníkovy rodného kraje. Konečně, a to je pro naše zkoumání nejdůleži-

tější, dokazuje, že demokratismus »Stébel trávy« kotví v básnickových zážitcích od dětských let.

Ale básník nerad hovořil o některých stránkách svého soukromého života. A také zde postřehneme dvě charakteristické zámky. Whitman neuvádí, proč tak často měnil zaměstnavatele už v svých spisovatelských začátcích. Pravý důvod se na štěstí podařilo zjistit pozdějším Whitmanovým životopiscům, z nichž nejneúnavnější je Emory Holloway.⁷ Whitman už v době, kdy se učil novinářskému řemeslu, pracoval jen v listech demokratického zaměření. Ve společenském prostředí, v němž vyrostl, mezi sedláky, řemeslníky a novináři, se velké vážnosti těšily buržoasně demokratické ideály z doby americké války za svobodu. Jako jeho inteligentní a uvědomělý otec vážil si též Whitman myšlenek buržoasních osvícenců, zvláště Paina a Jeffersona, a seznámil se i s ideami jejich pokračovatelů, na příklad feministky a bojovnice za demokratické reformy Frances Wrightové. Jako jeho otec i mladý Whitman byl stoupencem Demokratické strany, jedné ze dvou tehdejších politických stran v Americe, která aspoň na oko hájila zájmy prostého pracujícího lidu proti otrokářům a kapitalistům. Ve skutečnosti však jak whigové — strana velkoburžoasie a velkostatkářů —, tak Demokráté hájili zájmy vládnoucí třídy. Whitman tehdy ještě neprohlédl pravou politiku Demokratů, ale přesto již r. 1841 prohlásil na veřejné politické schůzi, kde mluvil pro kandidáta Demokratické strany, že klade demokratické zásady nad věrnost tomu či onomu kandidátu strany. A když se roku 1842 stal redaktorem demokratického listu »Aurora«, postavil se v něm proti subvenci katolickým školám a pro odstavění církve od státu. To bylo v rozporu s oficiální linií Demokratické strany a Whitman byl z redakce propuštěn. Jako důvod bylo ovšem uvedeno, že je »neschopný a líný«.

Druhá charakteristická zámka v uvedeném výňatku z Whitmanovy autobiografie je poměr mladého Whitmana k ženám. Není pravděpodobné, že by mladý muž, tak kypící zdravím a životním elánem jako Whitman, neprožil žádnou lásku, ale ani on, ani jeho důvěrní přátelé a životopisci se nezmiňují o žádné ženě, do které by byl mladý básník zamilován. Cyklus milostných básní, opěvujících lásku muže k ženě, který Whitman zařadil do »Stébel trávy« pod názvem »Děti Adamovy«, je dostatečným dokladem, že inspirací těchto skladeb byl osobní milostný prožitek básníkův. Prozatím se však nepodařilo zjistit reálný podklad této milostné poesie, skládané teprve v době, kdy bylo básníkovi téměř čtyřicet. Jak víme, Whitman se nikdy neoženil. V mladších letech snad proto, že neměl dost zajištěnou existenci, později asi pro chatrný zdravotní stav. Svobodný a bezdětný básník věnoval všechnu horoucí lásku, již byl schopen, demokracii, kterou něžně nazývá »ma femme«; a za syny a dcery přijal mladší přátele a krajan, většinou příslušníky lidových vrstev, v nichž viděl naději a záruku šťastnější budoucnosti. Není náhodné, že k nejkrásnějším a nejlidštějším literárním dílům Whitmanovým patří jeho dopisy mladému příteli Petru Doylovi, kterého láskyplně oslovuje jako svého »syna«. Neméně průkazné pro naši thesei, že demokracie v širokém smyslu, jaký jí dával Whitman, byla inspirací všech jeho nejlepších projevů, veřejných i soukromých, jsou jeho dopisy matce. Pravý demokrat — tak chápou Whitmanovo poselství k čtenářům jeho básní — je člověk, jehož láska k člověku se projevuje plně a konkrétně ve všech vztazích a má intimitu, vroucnost, nezištnost

a upřímnost nejužších vztahů mileneckých, manželských, rodičovských, synovských, bratrských a přátelských. Že mohly být některé milostné básně Whitmanovy pokládány za nemravné, je nám dnes téměř nepochopitelné.

Motivy humanistické a demokratické se vyskytují už v nejstarších známých Whitmanových básních, které vznikly před rokem 1843 a nebyly pojaty do »Stébel trávy«. Whitman v nich však ještě nedosáhl básnické samostatnosti. V myšlenkách i formě se hlásí ke škole anglických a amerických romantiků konservativního zaměření, na příklad k Wordsworthovi a Bryantovi. Jejich sympatie k prostým lidem, láska k ideálům americké války za nezávislost a odpor k ziskuchtivé honbě za penězi nepůsobí tak přesvědčivě, jako ve »Stéblech trávy«, protože mladý autor je ještě příliš ve vleku idealistického a náboženského kvietismu. Také Whitmanovy rané pokusy v oblasti umělecké prosy (napsal několik povídek a tendenční román proti opilství) jsou nepůvodní a umělecky podprůměrné.⁸

Mnohem životnější je Whitmanova tvorba publicistická, jejíž největší část je věnována aktuálním otázkám soudobé hospodářské a politické situace, zejména stále naléhavěji a hrozivěji vystupujícímu problému otrokářství.

Rozpor mezi překotným kapitalistickým rozvojem v severních »svobodných« státech, který měl přes vzrůstající útlak proletariátu objektivně pokrokový význam, a reakčním, historicky k zániku odsouzeným otrokářským systémem ve státech jižních, prohluboval se již v době Whitmanova mládí tak silně, že ve čtyřicátých a padesátých letech byl ozbrojený konflikt mezi Severem a Jihem jen otázkou času. Buržoasní rozvoj si nutně vyžadoval zničení politické nadvlády jižních plantážníků. Ale ještě v padesátých letech měli otrokáři velmi silnou pozici a jejich panství podporovala značná část severních kapitalistů a politiků, kteří jim pomáhali na úkor celkových zájmů své vlastní třídy a kteří z obavy před lidovou vzpourou usilovali o kompromisní řešení. Jediní nesmlouvaví odpůrci otrokářství byli tehdy američtí pracující — dělníci, rolníci a řemeslníci, kteří měli také hlavní zásluhu na vítězství Severu v občanské válce.

Ve čtyřicátých letech byla však pozornost amerických pracujících vrstev, pokud přímo netrpěly otrokářstvím, i pozornost Whitmanova, odvrácena od hlavního hospodářského a politického problému jinými událostmi, zejména uchvatitelskou válkou proti Mexiku v letech 1846 až 1848, kdy Whitman redigoval brooklynský demokratický list Daily Eagle. Whitman, který vítal územní expansi Spojených států jako šíření demokracie, nepochopil hned agresivní povahu této války a podporoval ji. Teprve když se ukázalo, že území, dobyté na Mexiku, má být otrokářské a nikoli svobodné, prohlédl a na podzim r. 1847 otevřeně vyzval rolníky, dělníky a řemeslníky, aby povstali na obranu demokratických občanských práv proti hrstce otrokářských velkostatkářů. Imperialistická válka proti Mexiku odhalila kořistnickou podstatu jižních plantážníků i severních kapitalistických magnátů a dala zároveň revolučnější charakter Whitmanovu protitrokářskému smýšlení. Jeho názory se staly příliš radikálními pro Demokratickou stranu a v lednu 1848 byl Whitman z redakce Daily Eagle propuštěn.

Našel si zaměstnání v redakci Daily Crescent v New Orleansu, kde působil tři měsíce. Jeho příspěvky do tohoto časopisu jsou celkem málo zajímavé a zcela nepolitické, protože Whitman nemohl psát v citadele otrokářských států proti otrokářství. Vrátil se proto do Brooklynu a stal se

redaktorem listu Freeman, orgánu nové politické strany »svobodné půdy«. Program strany, která stála proti demokratům i liberálům (whigům) a bojovala za pozemkovou reformu a proti zavlékání otrokářství do nových území na západě Spojených států, Whitmanovi plně vyhovoval, třebaš »free-soilers« nežádali úplné zrušení otrokářství. Ale když se na podzim r. 1849 vedení strany rozhodlo jít do voleb společně se stranou Demokratickou, Whitman dal výpověď vydavatelům Freemana a na čas zanechal novinářské činnosti téměř úplně. Pomáhal otcí v tesařském řemesle a ve volných chvílích pracoval pilně na »Stéblech trávy«.

Kromě domácích zápasů mezi otrokáři a jejich odpůrci, velmi povzbudivým činitelem v ujasnění a zpevnění Whitmanova protiotrokářského smýšlení byly revoluční události v evropských zemích. Ovlivnily do značné míry i jeho snahy o vytvoření nové básnické a veršové formy. Není náhodné, že Whitman začal pracovat na poesii nového typu, diametrálně odlišné od vládnoucích forem tehdejší evropské i americké poesie, právě v bouřlivých letech 1847 a 1848. Chtěl vyjádřit touhu utlačených národů a zotročeného lidu po svobodě formou, která by byla rovněž osvobozena od tradičních (»feudálních«, jak sám říká) pout a přežitků minulosti, za jaké pokládal pravidelné metrum, rým a jiné veršové efekty. Tak vznikla jeho první báseň psaná volným veršem a vydaná r. 1850 — »Krvavé peníze« —, ve které prudce napadá zrádce amerického lidu a stoupence hanebného kompromisu s otrokáři. Jidášem zaprodaný Kristus — »bratr otroků« — není ještě osvobozen z okovů poroby; trpí dál »v stále trvajících poutech, udřený a chudý, tupen a bičován, v žalářích a na popravištích«.

Poslední verše této básně

*»Svědku mučení, bratře otroků,
Tvým obětováním neskončilo obětování tobě podobných:
A Iškariotský provádí dál své obchody.«⁹*

jsou drtivou obžalobou otrokářů a jejich přísluhovačů i placených agentů.

Na buržoasné demokratické revoluce v Evropě koncem čtyřicátých let navazuje bezprostředně druhá významná Whitmanova skladba »Resurgemus« (přepřacovaná později pro »Stébla trávy« pod názvem »Evropa«). V této básni, napsané a vydané rovněž r. 1850, tedy v době po vítězství reakce u nás i jinde, schvaluje Whitman revoluci proti tyranům a nepřítelům lidu; lituje jen, že lid byl příliš milosrdný a že ušetřil své utiskovatele a vládcy, kteří se nyní vracejí s průvodem »katů, kněží a výběrčích daní, vojáků, právníků, vlastníků, žalárníků a donašečů«, aby věšeli a stříleli »mladé muže«. Ale v patách jim kráčí krvavá odplata. Svoboda přijde zase.

*»Svobodo, ať jini nad tebou zoufají — já nikdy nad tebou nezoufám.
Je dům uzavřen? je pán pryč?
Buď přesto připravena, nedej se unavit bděním,
Brzy se vrátí, jeho poslové přijdou hned.«¹⁰*

Z obou raných básní ve volném verši vidíme, jak těsně byla Whitmanova básnická tvorba spjata se soudobým bojem za svobodu a lidská práva, se společenskou skutečností. V takových básních překonává Whitman dědictví konservativního romantismu a ospravedlňuje básnickým skutkem

správnost svého ideového příklonu k realismu, který manifestačně vyhlásil ve verších:

*»Jsem básníkem skutečnosti
Pravím, že země není ozvěnou
A člověk není přeludem.«¹¹*

Velká část »Stébel trávy« byla napsána a vydána v desetiletí před občanskou válkou.

(Třetí vydání z roku 1860 má 456 stran proti pouhým 94 stranám slavného prvního vydání z roku 1855 a obsahuje 156 básní, zatím co první mělo jen dvanáct čísel. Za celý život napsal Whitman přes 400 básní velmi různého rozsahu, od drobných epigramatických veršů až po obsáhlé skladby o mnoha oddílech. »Žpěv o mně« má na př. 52 oddílů.)

Asi týden po prvním vydání zemřel Whitmanův otec a básník se vrátil k novinářství. Ale jeho nejvýznamnější publicistická práce »Osmnácté presidentské období« (The Eighteenth Presidency), sepsaná asi v polovině padesátých let a velmi důležitá pro poznání vývoje Whitmanova demokraticismu, zůstala v rukopise až do r. 1928.¹²

Tato bojovně a přesvědčivě psaná úvaha je obranou americké ústavy a občanských práv amerického lidu. Zároveň, a to je její nejkladnější přínos, je ostrou kritikou otrokářství a plamennou výzvou k americkým dělníkům, rolníkům i pracující inteligenci, aby bojovali za zrušení otroctví třeba i se zbraní v ruce. Zdá se, že k postoji tak radikálnímu přiměl Whitmana úspěch ozbrojeného odboje kansaských kolonistů proti žoldněřům jižních otrokářů, vyslaným proti nim s tichým souhlasem washingtonské vlády; Kansasané uhájili své území a jejich úspěch byl první pádnou ranou zasazenou americkému otrokářskému systému. Ale na Whitmana jistě působilo velmi blahodárně a silně i vzrůstající dělnické hnutí, pokusy o sjednocení všech pracujících, zakládání odborových organizací a svazů, boj za zvýšení mezd a za zlepšení pracovních podmínek i demonstrace nezaměstnaných a lavinovitě se šířící vzpoury černých otroků. Konečně je nejvyšší pravděpodobné, že se Whitman už v těchto letech seznámil i s marxismem, neboť Marx i Engels a někteří jejich žáci psali do amerických časopisů (Marx na př. do newyorské Tribuny, v níž Whitman uveřejnil r. 1850 dvě básně). Ale hlubšího pochopení učení vědeckého socialismu Whitman nikdy nedosáhl a uvědomělým socialistou se nikdy ani stát nemohl, protože se ani do smrti nezbavil iluze o slavné budoucnosti buržoasné demokratické Ameriky, které sdílel s převážnou většinou amerických drobných rolníků.

Přes to všechno je »Osmnácté presidentské období« dílo vysoké úrovně ideové a vyspělého mistrovství stylistického. Zvláště Whitmanův bystrý rozbor a pronikavá kritika otrokářského i kapitalistického vykořisťování pracujících a skvělá obrana prostého člověka svědčí, že básník měl dost blízko k socialistickému pojetí demokracie.

Hned na začátku své úvahy popisuje Whitman neutěšený stav ve Spojených státech jeho doby. Tři sta padesát tisíc otrokářů ovládalo nejen patnáct jižních států, ale i ostatní t. zv. svobodné obyvatelstvo (tehdy měla Amerika asi 30 milionů obyvatel), protože podplácením a zastrahováním si podmanili vládu a celý státní aparát. Na presidentské křeslo nezasedne, jak by si Whitman přál, skutečný reprezentant amerického lidu, »nějaký hrdinský, chytrý, uvědomělý, vousatý americký

kovář, kypící zdravím...« »oblečen v čistém pracovním oděvu, s brunátně opálenou tvář, hruď a pažemi«. Kandidáty presidentského úřadu jsou naopak dva staří a sešlí profesionální politikové (Buchanan a Fillmore), z nichž každý sice zastupuje jinou stranu, ale kteří jsou ve skutečnosti oba na jedno brdo, oba zastánci teorií, které jsou v nesmiřitelném rozporu se skutečně demokratickou vládou, jakou chtěli vybudovat »zakladatelé těchto Států, Washington a Jefferson«. Kdo je jmenoval a kdo je bude volit? Jací lidé? Nikoli »statní svobodní Američané živící se pilnou prací« na poli nebo v dílně, ve škole nebo vědecké laboratoři. Jejich stoupení jsou naopak »ti, kdo již mají úřady, a ti, kdo je teprve hledají, lupiči, kuplíři, vyvrhelové, potutelníci, spiklenci, vrahové, mužské prostitutky, pasáci, celníci, podnikatelé, prodejní redaktori, vrtichvostové, makléři, bezvěrci, separatisté, teroristé, vlakoví lupiči, lovci otroků, poháněči otroků, kreatury presidentů, kreatury rádoby presidentů, špióni, chvastouni, političti pleticháři, hanobitelé mrtvol, skandálníci, úplatkáři, kompromisníci, zběhové, zákulisní politikáři. příživníci, zkrachovaní hejskové, vypovězení hráči, udavači, karbaníci, duelanti« atd.¹³

Whitman se však nespokojuje výčtem zlořádů a viníků, ani pouhým konstatováním, že Amerika není, jaká má být. Vyzývá pracující lid, aby se přičinil o nápravu a zjednal pořádek. »Mládeži! Američti dělníci, rolníci, řemeslníci a všichni pracující na Jihu i na Severu!« volá varovně a vyzývavě. »Buď zničíte otroctví, nebo otroctví zničí vás!«¹⁴ A v závěru upozorňuje, jak prostý lid na celém světě se energicky zvedá k boji za šťastný život. »Na všech stranách se chvějí tyraní a otrásají se trůny, lidské plémě se probouzí, hledá nějaký lepší věk, nějakou svatou válku. Nikdo neví, co se v nejbližším okamžiku stane, ale všichni vědí, že to bude jedna z těch událostí, kterými se vyznačují největší morální převraty světa.«¹⁵

Bohatý a výstižný slovník, hněvivý pathos i břitká ironie a lapidární charakteristika společenských poměrů, konkrétních osobností i typických představitelů všech tříd a vrstev amerického obyvatelstva ukazují na těsnou souvislost této úvahy s myšlenkovou náplní a uměleckou formou »Stěbel trávy«. Bohužel má Whitmanova předválečná i pozdější publicistika též jiný společný rys s jeho básněmi, totiž ideovou protikladnost a nedůslednost a sklon k výrazové nabubřelosti a neurčitosti. Na výtku nedůslednosti reagoval básník už předem (ve »Zpěvu o mně«) často citovanými slovy:

»Že si odporuji?

Dobrá, odporuji si

(Jsem široký, jsou ve mně davy).¹⁶

Tato odpověď zčásti vysvětluje ideologické rozpory, ale naprosto neomlouvá jisté umělecké nedostatky, které Whitmanovi vytýkají jak buržoasní, tak marxističtí kritikové. Jedním z nejnápadnějších takových nedostatků je jeho záliba v suchých a únavných výčtech jmen a názvů, v t. zv. »katalogích«. Tyto seznamy sice nejsou samoučelné, ale nemožou také vzbudit u čtenáře nebo posluchače představu všeobsáhlosti, tím méně pak konkrétního jevu nebo zážitku, který mají sdělovat. Až na několik málo výjimek, kdy jim nelze upřít estetickou působivost (na př. v básni »Salut au Monde«), jsou neúnosnou přítěží a někdy působí až trapně nebo zase komicky. Ve všech případech však odhalují jednu z hlavních slabín Whitmanova umění: jeho sklon k zjednodušování a abstraktnímu schematicismu. Zdá se, že si básník, který zpravidla věnoval velkou péči slovu a výrazu, neuvědomoval, že pouhý výčet znaků, i kdyby byl zdánlivě sebe úplnější, nevystihuje popisovaný jev v jeho vnější a vnitřní celistvosti. Takové »katalogy« jsou uměleckým nedostatkem i v krásné prose (na př. v Dickensových nebo Scottových románech), v poezii pak působí zvlášť rušivě. Bylo

by však nespravedlivé, ulpívat na tomto a jiných uměleckých nedostatech Whitmanových děle, než je nutné, zvláště jsou-li víc než vyváženy mnoha nepochybnými básnickými přednostmi.

IV.

Whitman usiloval o poesii demokratickou a realistickou. Proto učinil téměř ve všech básních, i v těch, jejichž thematem je neživá příroda nebo filosofická spekulace, středem svého zájmu člověka, někdy člověka vůbec, nejčastěji však bezejmenného, ale konkrétního a živého, typického příslušníka amerického pracujícího lidu. Není-li autor hrdinou nebo mluvčím té či oné básně sám — a obyčejně přes všechno zdání Whitman nemluví jen o sobě a za sebe — básník se se svým typickým hrdinou ztotožňuje (po příkladu dramatiků) a snaží se s ním zcela splynout. Ztotožňuje se takto s nejrůznějšími postavami, které uvedl do svých skladeb: s muži i ženami, starci i dětmi, prosťáčky i učenci, boháči i žebráky, bělochy i černochy. Ztotožňuje se i s jinými tvory a s neživou přírodou a leckdy upadá do idealistického patheismu, hlásaje identitu (to je jedno z jeho oblíbených slov) Boha, člověka a přírody. Když však se snaží o zobrazení reálné zkušenosti společenské nebo individuální, rozlišuje velmi jasně mezi skutečností a snem i mezi člověkem a člověkem. Proto jeho nejlepší básně nepěvují člověka, ale prostého člena amerického pracujícího lidu. »Nikdy nezoufám nad budoucností, podívám-li se na prostého člověka,« řekl svému příteli Traubelovi.¹⁷

Whitmanův poměr k vlastní práci a k literatuře vůbec byl určován právě tímto pokrokovým a realistickým poměrem k člověku a k lidu. V rozhovorech s Horacem Traubelem prohlásil téměř sedmdesátiletý básník: »Nevydávám svědectví ve prospěch... výjimečných lidí, ani nsvědčím pro šlechtu. Svědčím pro průměrného člověka, pro celek. To je moje poslání — proto tu jsem.«¹⁸ A jindy řekl: »Všechno pochází z lidu, z prostého lidu, z takových lidí, jaké denně potkáváme, a jakých si málo všimáme.«¹⁹ Z toho sám vyvodil závěr, že všechno, co je hodnotné, má lidu sloužit. »Lidé, kteří se dívají na literaturu jen jako na hříčku a zábavu nebo prostředek k získání slávy, nejsou velcí, ale nejmenší z malých. Literatura je jen tenkrát velká, když slouží zušlechtnění lidstva (the growth of humanities), když hájí zájmy mas, když je prostředkem, jak vštípit lidem vědomí, že jsou bratry.«²⁰ Spisovatelů, kteří neznali lid nebo jím opovrhovali (na př. Carlyle nebo Matthew Arnold), si Whitman nevážil. Zato kladl velmi vysoko autory, které nazýval demokratickými spisovateli, jako byl James F. Cooper, Dickens nebo Robert Burns. Sám o sobě pak prohlásil: »Hlavní je lid. Není hlavní to, jak věrně jsem sloužil vzdělcům (v orig. »book class«), nýbrž to, jak věrně jsem sloužil lidu, bez něhož by vzdělanci nemohli existovat.«²¹

Demokratické pojetí literatury jako umění, majícího svůj původ v lidu, čerpajícího z lidu inspiraci a sílu a proto povinného lidu sloužit, vystihuje sám název Whitmanova životního básnického díla »Stébla trávy« (Leaves of Grass).

Zdůrazňuje ideově thematickou, kompoziční a formální jednotu všech jednotlivých básní a cyklů, do nichž Whitman před smrtí definitivně uspořádal souborné vydání (desáté vydání r. 1891) svých veršovaných skladeb.²² Všechny jsou nesený jednotnou ideou, jejíž symbolika je hluboká i jasná. Whitman, který miloval přírodu ve všech jejích projevech a který v nekonečné rozmanitosti konkrétních jevů viděl a zdůrazňoval jejich v podstatě materiální jednotu, vybral si pro své básně název »stébla trávy«;

protože tráva je nejprostší, ale nejrozšířenější a nejužitečnější ze všech rostlin. Její universální rozšířenost v obydlených končinách naší země je symbolem rovnosti všech států a národů. Její užitečnost, houževnatost a nesmrtelnost je symbolem nepřetržitého progresivního vývoje života přírody i společnosti a dokazuje vítězství života nad smrtí. Její prostota a skromnost, i to, že jí mnozí neprávem opovrhují a všichni po ní šlapou, je symbolem ponižujícího postavení prostého lidu v současné společnosti, která význam lidu nechápe nebo popírá.

Odráží tedy název Whitmanových básní opět jeho lásku k pracujícím lidu na celém světě, jeho víru v lidové síly a schopnosti i přesvědčení o konečném vítězství demokratických ideálů: sociální spravedlnosti, politické rovnosti a bratrské družby lidstva. »Stébla trávy« jsou symbolickým výrazem Whitmanova humanismu, internacionalismu a životního optimismu.

S těmito třemi nejlepšími rysy Whitmanova lidského charakteru a světového názoru nerozlučně souvisí, protože z nich vyvěrá, jeho už připomenuté úsilí o realistické zobrazení soudobé skutečnosti i o zachycení těch jevů v přítomnosti, které směřují k šťastnější budoucnosti.

Tento úkol byl o to těžší, že Whitman byl básník eminentně lyrický a tvorba epických charakterů se mu nedařila. Proto si zcela správně omezil okruh životní skutečnosti, kterou chtěl zobrazit. »Stébla trávy«, napsal o tom, byla hlavně »pokusem svobodně, plně a pravdivě zobrazit« básníka samého v historických podmínkách jeho doby a společnosti (»v druhé polovině devatenáctého století v Americe«).²³ Uvážíme-li obrovitost takového pokusu, nedivíme se, že se Whitmanovi zdařil jen nedokonale. Ale už to, že se o tento nadlidský úkol pokusil a že jej aspoň zčásti zvládl, je dokladem jeho velikosti.

Až na nepatrné výjimky jsou Whitmanova »Stébla trávy« výrazem jeho osobních, subjektivních citů, nálad, dojmů, zážitků a myšlenek. Básník se však zhusta pokouší o objektivaci svých soukromých zkušeností v souladu se svým už dříve vyčteným záměrem zobrazit v sobě typického prostého Američana. Vydává své individuální citění a smýšlení za výsledek kolektivní zkušenosti amerického lidu, s nímž se tu ztotožňuje. Příkladem může být »Zpěv o mně« nebo báseň »Opěvuji elektrické tělo«, kde básníkuv osobní postoj k otrokářství a k černošským otrokům je v plném souhlasu s postojem všech tehdejších pokrokových lidí, kteří odsuzovali otrokářství jako potupnou skvrnu vychvalované americké demokracie a bojovali za zrušení systému, jenž uráží lidskou důstojnost. Odboj proti otrokářům a lásku k lidem bez rozdílu barvy pleti vyjádřil Whitman tím, že oslavil tělesnou krásu mladého černocha při práci anebo na tržišti otroků (zřejmě inspirován osobními dojmy z pobytu v otrokářských státech). Svou sympatií s utrpením černých otroků, kteří uprchli svým pánům a podle nelidského zákona měli být vydáni jejich pomstě, Whitman rovněž vyjádřil mohutnými realistickými obrazy.²⁴ Neméně humánní byl i Whitmanův postoj k americkým Indiánům, jak jej vyslovil v klasické básni »Osceola«.²⁵ Obdiv pro prostého člověka, protest proti jeho zotročování a vykořisťování, odboj proti degradaci a persekuci nejen černochoů a Indiánů, ale i chudých bělochů na Jihu a zemědělského i průmyslového proletariátu na Severu, je vůdčím motivem většiny jeho básní. Zcela právem v něm pokroková kritika našeho století vidí předchůdce moderní proletářské poesie.²⁶

Humanistický charakter »Stébel trávy« není však romantickou ideali-

sací t. zv. »přirozeného« člověka nebo »primitivní« lidské společnosti. Whitman plně oceňuje, vítá a oslavuje vymoženosti civilisace, technický a vědecký pokrok a nachází slova úcty a obdivu nejen k rolníkům, horníkům, námořníkům, dřevařům, ale i k pracujícím obyvatelstvu amerických měst a velkoměst, k dělníkům, řemeslníkům, technikům i učencům a badatelům.

Whitman však nepatří k nekritickým chvalořečníkům moderní americké civilisace, kteří neviděli nebo zastírali stinné stránky hospodářského rozmachu a technického pokroku, bohatství a pohodlí, které umožnil kapitalistický rozvoj malé menšině amerického obyvatelstva. Vidí nezaměstnanost, bídu, zločinnost, prostituci, nevzdělanost a jiné zlořády, jimiž trpěli američtí prostí lidé ve velkoměstech i na venkově, takže v poměrech, kdy se »každý (podle jeho vlastních slov) snažil zničit všechny ostatní a vytvářel válku všech proti všem« a kdy tento »boj člověka s člověkem byl podporován a vybičován kapitalistickými ideály, kapitalistickými církvemi a politiky«,²⁷ si udržel nezlomnou víru ve vítězství lidu. Jeho poesie se proto liší od soudobé americké literatury jak snahou o realistické zobrazení skutečnosti, tak životním optimismem. Liší se však od ní též svéráznou uměleckou formou, kterou Whitman vytvářel v přesvědčení, že nový, demokratický obsah si vyžaduje nutně i novou, demokratickou formu.

Básník sám charakterisoval formu svých veršů tímto přirovnáním: »Dnes se uznávají za nejlepší takové staré i novější básně, které jsou vybroušené, pravidelně rýmované, vybavené nejelegantnějšími básnickými ozdobami, pečlivě propracované a vyznačují se ukázněným, velmi přísným výběrem slov a rčení tak pevně stmelěných a skloubených, že se hotové dílo podobá výstavnému chrámu nebo vznešenému mramorovému paláci, do něhož se vstupuje pyšným portálem a který je vyzdoben sochami lahodícími našemu citu pro umění a formu. Moje poesie je jiná. Nepodobá se ani velkolepému paláci, ani sochám, které jej zdobí, ani obrazům na stěnách jeho komnat. Její obdobou je *oceán*. Její verše jsou tekuté mořské vlny, věčně se vzdouvající a klesající, někdy klidné a sluncem ozářené, jindy divoce rozbouřené, ale věčně v pohybu, stále si navzájem podobné v tom, že jsou dmoucími se vlnami, ale téměř nikdy přesně stejné velikostí a mírou, nikdy nebudící dojem něčeho dokonalého a ustáleného, vždy dávající tušit víc, než je zřejmé našemu zraku.«²⁸

Whitman zde zajímavě a básnicky vystihl základní rozdíl mezi tradičním veršem, jakým psali téměř všichni básníci v první polovině minulého století, a volným veršem, jímž psal on. Ale mimo rozdíl mezi přísnou kázní a prosaickou pravidelností starého verše a téměř živelnou volností verše Whitmanova, který je ovšem očividný, říká nám málo. Pokusy o důkladnější a vědecký přesnější rozbor a popis Whitmanovy veršové techniky docházejí k velmi různým závěrům a v důsledku toho i k různému hodnocení básníkova veršového umění.²⁹ Příčina tkví částečně i v tom, že Whitman sám nedospěl během celého svého vývoje k nějaké definitivní veršové formě, která by se opakovala dost často, aby mohla být měřítkem pro jeho prosodii vůbec. Rytmus jeho veršů je totiž nejen volný a nepravidelný, ale i neustálený a často smíšený s pravidelným metrem tradičního verše. Jeden zákon, který se zdá obecně platný pro všechny whitmanovské volné verše, je to, že každý verš (řádek) je uzavřený myšlenkový celek a že rytmickou jednotkou není přízvучná nebo časoměrná stopa, nýbrž věta nebo jiný syntaktický celek. Proto je ve Whitmanových verších velmi vzácný přesah, přecházení myšlenek vyjádřených větami z verše do verše. Některé verše však obsahují

víc než jednu větu a při poslechu (nemáme-li před sebou text) je velmi obtížné rozeznat meziveršový předěl, který bývá v tradičním verši naznačen rýmem anebo aspoň metrickým útvarem (u klasických hexametřů nebo u blankversu). K signalisaci mezifádkového předělu užívá proto Whitman někdy asonance na konci verše, jindy opakování téhož slova nebo slovní skupiny na začátku verše. V básni »Píseň širočiny« na příklad jedenáct z patnácti veršů druhého oddílu začíná slovy »Buďte vítány...«. a zbyvajících čtyřmi slovem »Země...«. Ale velmi často chybějí jakékoli zvukové signály, což spolu s mnoha jinými zvláštnostmi velmi ztěžuje estetické vnímání Whitmanových skladeb. U formálně nejslabších básní je rozdíl mezi veršem a uměleckou prosou tak slabý, že je prakticky nezjistitelný, ale upírat na podkladě těchto výjimek Whitmanovi nárok na místo mezi velkými mistry volného verše je nesmyslné.

Whitman volný verš nevynalezl, dal jen starším formám, z nichž se učil, svou vlastní podobu. Jak zjistili různí badatelé, byly mu vzorem především řečnická prosa, recitativ italské opery a básnické knihy bible, zvláště žalmy. Z jiných, ale méně významných vlivů, zaslouží zmínky Ossian, Shakespeare a americký folklor (včetně černošského a indiánského).³⁰

Řečníci, kteří se mu stali vzorem, byli hlavně lidoví agitátoři, kteří v jeho době burcovali prosté Američany k odboji proti nadvládě otrokářů. Jako oni i Whitman usiloval o takovou formu výrazu, která by byla co nej-srozumitelnější širokým vrstvám obyvatelstva, lidovým masám. Úsilí o srozumitelnost vysvětluje, proč verše Whitmanových básní jsou uzavřené myšlenkové a syntaktické jednotky. Celkový smysl básně vynikne totiž lépe, jestliže jsou jednotlivé dílčí myšlenky podány v jakýchsi paralelních řadách. Také jiné oblíbené výrazové prostředky »Stébel trávy«, jako řečnické otázky a odpovědi, apostrofy, opakování slov, slovních skupin i celých vět, slouží účelu srozumitelnější a působivější formulace.

Biblické mluvy a obrazů užíval Whitman nejen proto, že často kladl rovnítko mezi demokracií a náboženstvím, nýbrž i proto, že u mnoha prostých lidí, k nimž chtěl především mluvit, byla bible jedinou knihou, kterou znali. A pokud se týká vlivu italské opery, působila tu na Whitmana jeho touha psát takové básně, které by šly přímo k srdci posluchačů, jako jemu šla k srdci klasická hudba i lidová píseň.

Velikou péči věnoval Whitman jazyku svých básní. A ačkoliv nepodceňoval libozvučnost a uhlazenost výrazu (v níž vynikal jeho oblíbený anglický současník Tennyson), dával přednost srozumitelnosti a přesvědčivosti. První slova, která čteme v literárním zápisníku z r. 1847, který obsahuje jeho nejstarší známé pokusy o poesii nového typu, znějí: »Buď prostý a jasný. — Nebud' nesrozumitelný (occult).«³¹

I když se Whitman, zvláště v pozdějších básních, často proviňuje proti tomuto předsedzetí, není sporu, že se poctivě snažil, aby své myšlenky sdělil čtenářům co nejlépe. Ale chyběla mu ukázněnost a míra. Má neobyčejně bohatou slovní zásobu a ve snaze být konkrétní i lidový, čerpá z nejrozmanitějších zdrojů domácích i cizích a kde mu chybí výraz, neváhá si razit svůj. Výsledek je však esteticky pochybený. Z 13.447 slov, která u něho najdeme, přes 6000 se vyskytuje jen jednou a mnohá slova, která se vyskytují často, jsou neústrojně neologismy nebo barbarismy, technické termíny, vulgarismy, dialektismy, slang atd.³² Chtěje zobrazit člověka a přírodu v celé rozmanitosti a bohatosti, ztroskotal velmi často na úskalí individuálních výstřelků a na nedostatku vyčištěného jazykového citu. Zase bychom však básníkovi křivdili, kdybychom si nevěšili velkých kladů jeho přínosu i po stránce stylistické, zvláště jeho smyslu pro konkrétnost a jasnost, pro vztah

mezi slovem a jeho významem. Ten jej v nejlepších básních vede bezpečně k rozpoznání významových odstínů; umožňuje mu vybírat z lidové mluvy i ze života pracujících výrazy, které před ním neměly přístup do poesie jako »něbánsnické«, a naopak vyhýbat se otřelým výrazům knižním, salonním nebo falešně »poetickým«.

Objektivní zkoumání slovesné formy »Stébel trávy«, jejich verše i jazyka, nachází ve Whitmanovi velkého mistra a znovu potvrzuje závěr, k němuž jsme dospěli rozbořením ideového obsahu tohoto díla, závěr, že Whitman zcela vědomě, a mnohdy s úspěchem, vytvářel demokratickou poesii, sloužící zájmům lidu a bojující za jeho lepší zítřek.

V.

Předchozí závěr platí o celé Whitmanově poesii, jak je nám dnes přístupná v souborném vydání jeho veršů, a přihlíží i k Whitmanovu ideovému i básnickému vývoji v letech občanské války (1861—1865) a dalších až do spisovatelovy smrti r. 1892. Podrobněji však musíme tento vývoj ještě sledovat.

Válka Severu proti Jihu je nejvýznamnější mezník v dějinách Spojených států v minulém století. Měla veliký vliv na Whitmana, který sám o ní napsal, že byla jedním z hlavních »tří pramenů, které vytvořily jeho charakter a z tohoto charakteru vyplývající literární činnost«. Její nejdůležitější kladný výsledek, zrušení otroctví a zlomení hospodářské a politické moci jižních plantážníků, neobyčejně povzbudil všechny pokrokové síly a upevnil i Whitmanovu víru v konečné vítězství demokracie. Jen jedna tragická událost kalila jeho radost: smrt presidenta Lincolna, který padl rukou zákeřného vraha, agenta poražených otrokářů, 14. dubna 1865, a kterého Whitman oslavil několika znamenitými skladbami, zvláště básněmi »Když poslední šeříky v zahrádce kvetly« a »Ó vůdce můj«.

Whitman podporoval válku proti otrokářům všemi silami jako novinář, básník i dobrovolný ošetřovatel raněných. Za tři roky neplacené a nesmírné obětavé samaritánské služby (nejprve na frontě, pak ve Washingtoně a nakonec v Brooklynu) navštívil a poznal velmi důvěrně desetitisíce vojáků, většinou mladých mužů z prostých lidových vrstev, bělochů i černochů, příslušníků severní a jižní armády, a všechny bez rozdílu ošetřoval a povzbuzoval, podporoval z vlastních prostředků i z milodarů, a miloval, jako by to byly jeho vlastní děti. Svě zázřtky zpracoval Whitman básnický v cyklu »Rány na buben« a prosou, s mnoha drásavými podrobnostmi a obrazy válečného hrdinství i utrpení, v »Památných dnech«. »Budoucí léta nikdy nepoznají horoucí peklo a temné ďábelské pozadí nesčetných drobných scén a zákulisních výjevů občanské války... skutečná válka se do knih nikdy nedostane... Její vnitřní dějiny nebudou nikdy napsány«,³³ podotkl básník, pro něhož byla válka »nejhlubší životní zkušeností« a jemuž poznání válečných hrůz ukázalo nejen hrdinství amerického lidu, ale i nevyhnutelnost osvobozenického boje a milionových obětí na lidských životech pro věc svobody. Smrt a útrapy básníka neodstrašují; je těžší žít v porobě než zemřít v boji. Proto v básni »Obrať se, Svobodo!«, inspirované poznáním, že vítězstvím nad otrokáři se neskončil boj za osvobození lidu od poroby a vykořisťování, vzývá Svobodu, aby »obrátila svou nesmrtelnou tvář tam, kde se budoucnost, větší než všechna minulost, rychle a s jistotou připravuje pro tebe«.³⁴

Když válka skončila, dostal Whitman místo úředníka v ministerstvu vnitra, ale po půl roce byl ministrem Harlanem propuštěn, protože napsal »nemravnou knihu« (t. j. »Stébla trávy«, zvl. cyklus »Děti Adamovy«). Jeho propuštění vzbudilo oprávněné rozhořčení nečetných pokrokových přátel básníkůvých i širší veřejnosti, která se o skandálu dověděla z plamenné, obhajoby »Dobrý šedivý básník«, vydané Williamem O'Connorem. Whitman byl poté znovu přijat do státní služby v jiných vládních úřadech, ale od r. 1873, kdy po záchvatu mozkové mrtvice částečně ochrnul, žil v ústraní (nejprve u bratra Jiřího, později sám, v Camdenu) a zanechal veřejné činnosti. Nebýt příbuzných a přátel, byl by žil Whitman v nouzi, protože jeho spisovatelská činnost vynášela velmi málo.

Choroba, z níž se částečně zotavil, nenarušila jeho duševní svěžest. Na »Stéblech trávy« Whitman pilně pracoval až do smrti, skládaje nové básně a pečlivě přepracovávaje starší skladby. Napsal také řadu vynikajících úvah politických a literárních, z nichž nejlepší jsou »Vyhličky demokracie« (1871), »Památné dni« (1882) a předmluva k devátému vydání »Stébel trávy«, nazvaná »Pohled zpět na cesty, po kterých jsme šli« (1889).

Whitmanova poválečná tvorba, básnická i prosaická, svědčí o spisovatelově vytrvalém ideovém boji za ujasnění životní filosofie. V důsledku zostřeného třídního boje v jeho vlasti, spějící stále rychlejším tempem k monopolistickému stadiu kapitalistického řádu, vzrůstají a nabývají vyhraněnější podoby i Whitmanovy kritické tendence protiburžoasní, zvláště v pracích prosaických (»Vyhličky demokracie« a j.). Whitman, jak praví Mendelson, byl »jediný velký americký spisovatel, který napsal vynikající díla už před občanskou válkou a nepřestal růst jako myslitel a umělec ani později«. ³⁵ Zůstal věren pokrokovým tradicím svých demokratických předchůdců i svým vlastním a v období, které sám výstižně nazval »loupežnickým věkem«, ³⁶ odhaloval kořistnictví plutokratů stejně vášnivě, jako před válkou pranýřoval nelidskost otrokářů.

Nejpokrokovějším rysem Whitmanova v podstatě buržoasního pojetí demokracie se v posledních desetiletích jeho života stalo uvědomění, že šťastná budoucnost pracujícího lidu, a lidstva vůbec, je stejně v rukou dělníků jako v rukou drobných rolníků a řemeslníků. Až do konce sice zůstaly Whitmanovy demokratické ideály v zajetí maloburžoasních ilusí a ze socialismu přijímal básník bez výhrad jen ty ideje, které jsou příznačné pro utopický socialismus Owenův nebo Fourierův, ale stinné stránky a protidemokratickou podstatu kapitalismu přísně soudil a odsuzoval.

Jako básník demokrat, který šel vždy s pracujícím lidem a usiloval, o štěstí, mír a bratrství mezi všemi lidmi a národy na světě, je Whitman také nám i všem mírumilovným a čestným lidem blízký a drahý. Neboť sdílíme jeho přesvědčení, že »budoucnost světa je budoucností volného styku a solidarity všech ras«. ³⁷

P o z n á m k y

¹ Henry Seidel CANBY: *Walt Whitman, an American*, 1945, str. 151; dále pod CANBY.

² Hlasý příznivě a nepřátelské kritiky o Whitmanovi zaznamenává ve výběru úvodní studie Abe ČAPKA k českému překladu výboru poesie a prózy Walta Whitmana, který pod názvem *Stébla trávy* vyšel r. 1955 v Praze. Překlad pořídili Jiří Kolář a Zdeněk Urbánek. Dále z této knihy cituji pod heslem WHITMAN.

³ O Whitmanově verši u nás psal nejnověji Václav ČERNÝ: *Emile Verhaeren a jeho místo v dějinách volného verše*. Praha 1955.

⁴ Mám na mysli především dva sovětské autory ČUKOVSKÉHO a MENDELSONA. Kornej Čukovskij vydal r. 1944 v Moskvě výbor z Whitmanových *Stébel trávy* (ve svém přebásnění) a napsal k němu úvodní studii *Walt Whitman, jeho život a tvorba* a menší studii *Whitman a Majakovskij*. Dále pod ČUKOVSKIJ. Obsáhlá monografická studie o Whitmanovi od M. Mendelsova, která přináší nejen cenný materiál, ale také bystré a hluboké zhodnocení Whitmanovy osobnosti a díla po všech stránkách, vyšla v Moskvě 1954 s názvem *Walt Whitman*. Dále pod MENDELSON.

⁵ WHITMAN, str. 69.

⁶ *Walt Whitman. Complete Poetry & Selected Prose and Letters*. Sestavil Emory Holloway. London 1938. Str. 541—542. Dále pod COMPLETE POETRY.

⁷ Nepovažoval jsem za nutné uvádět bibliografické odkazy u takových údajů životopisných, historických a pod., které lze najít ve většině Whitmanových životopisů a v kritické literatuře, mimo případy, kdy jde o nezjištěné dohady nebo kdy přímo cituji pramen, z něhož jsem čerpal.

⁸ MENDELSON, str. 22—27.

⁹ WHITMAN, str. 363.

¹⁰ WHITMAN, str. 262.

¹¹ *The Uncollected Poetry and Prose of Walt Whitman*. Sebral a vydal Emory Holloway. Dva svazky. London 1922. Sv. II, str. 69. Dále pod UNCOLLECTED POETRY.

¹² Vydali ji profesor Jean Catel (jako brožuru) a profesor Furness v knize *Walt Whitman's Workshop*. COMPLETE POETRY, pozn. na str. 1089.

¹³ WHITMAN, str. 374.

¹⁴ *Ib.* 383.

¹⁵ *Ib.* 386.

¹⁶ *Ib.* 142.

¹⁷ Horace TRAUBEL: *With Walt Whitman in Camden*, London 1906, str. 191. Dále pod TRAUBEL.

¹⁸ TRAUBEL, str. 230.

¹⁹ *Ib.* str. 232.

²⁰ *Ib.* str. 283.

²¹ *Ib.* str. 433.

²² Nový český překlad »Stébel trávy«, uvedený v pozn. 2, je jen výbor z Whitmanovy tvorby. Má pouze 300 stran textu proti 530 stranám originálu, který je tištěn mnohem drobnějším tiskem. Některé skladby, které do něho nejsou pojaty, přeložili už před lety Jaroslav Vrchlický (jeho výběr má 130 stran drobně tištěného textu), Emanuel z Lešehradu, Pavel Eisner, Arnošt Vaněček a j., ale úplný překlad Whitmanových básní dosud nemáme. Také jeho prosa je k nám uvedena dosud jen v malém výběru.

²³ COMPLETE POETRY, str. 873 (»A Backward Glance...«).

²⁴ Srv. »Zpěv o mně« oddíl, 10., 13., 33.

²⁵ WHITMAN, str. 358—359.

²⁶ V. F. CALVERTON: *Sociological Criticism of Literature*, The Modern Quarterly, Summer 1924.

²⁷ TRAUBEL, str. 42.

²⁸ *Ib.* str. 414—415.

²⁹ Upozorňuji jen na některé: Edward CARPENTER: *Days with Walt Whitman*, London 1906 — Bertram DOBELL: Úvod ke knize Jamese THOMSONA: *Walt Whitman*, London 1910 — Robert Louis STEVENSON: *Familiar Studies of Men and Books*, London 1917 (1. vyd. 1882) — John BAILEY: *Walt Whitman* (1926), str. 83—129 — F. O. MATTHIESSEN: *American Renaissance*, New York, 1946, str. 517 n. a hlavně str. 579—596 — CANBY, op. cit. 306—324 — Edgar Lee MASTERS: *Whitman*, London 1937, str. 81 a j. Dále pod MASTERS.

³⁰ Na silný vliv folkloristických pramenů na Whitmanovy básnické prostředky a obrazy upozorňuje zvláště monografie Mendelsova.

³¹ UNCOLLECTED POETRY, sv. II., str. 63.

³² MATTHIESSEN, op. cit., str. 529 a str. 544—577.

³³ WHITMAN, str. 392.

³⁴ *Ib.* str. 287.

³⁵ MENDELSON, str. 173—174.

³⁶ TRAUBEL, str. 99. Whitman řekl Traubelovi doslovně: »It is a robber age. The maxim of the law is rob or be robbed.«

³⁷ MASTERS, str. 232.

УОЛТ УИТМЕН — ПОЭТ ДЕМОКРАТИИ

Статья доц. Штепаника написанная к столетней годовщине со дня издания „Листьев травы“, следит за идеологическим и художественным развитием американского писателя, которого Генри Торо назвал „величайшим демократом, который вообще жил“, и показывает, что правдивость и художественная действенность „Листьев травы“ непосредственно зависят от их демократического содержания. Это прогрессивное содержание поэзии Уитмена послужило также главной причиной весьма неблагоприятной оценки „Листьев травы“ реакционными кругами, главным образом в Америке, и, напротив, восторженного их принятия прогрессивным меньшинством. Лучшими чертами демократизма Уитмена — невзирая на наличие в нем многочисленных серьезных противоречий — являлись, как обнаруживает анализ его публицистических и поэтических произведений, гуманизм, интернационализм и оптимизм. Эти положительные черты были предопределены принадлежностью Уитмена к американскому трудовому народу, и в течение его жизни ярко оформились и закрепились благодаря сознательной и активной связи с демократическими традициями и тенденциями (в Америке и в Европе), благодаря его активному участию в борьбе против рабовладельческой системы (перед гражданской войной и во время гражданской войны), а также резкой критике американского капитализма и сочувствию рабочему движению в послевоенный период, ознаменовавшийся стремительным развитием монополистического капитализма. Демократическим идейным содержанием „Листьев травы“ была обусловлена также их специфическая художественная форма (в особенности стих и словесное выражение), так как Уитмена сознательно и настойчиво стремился к реалистическому изображению общественной действительности своего времени даже там, где выражает, казалось бы, лишь свои субъективные чувства, взгляды и переживания. Настоящим героем „Листьев травы“ является не сам поэт, а типичный рядовой представитель американского трудового народа, с которым Уитмен полностью отождествляет. Несмотря на некоторые идеалистические заблуждения и мелкобуржуазные иллюзии и вытекающие отсюда художественные недостатки, поэтическое и публицистическое творчество Уитмена в целом представляет собой крупный новаторский подвиг. Как поэт-демократ, сознательно примкнувший к трудовому народу и стремившийся к счастью, миру и братской дружбе между людьми и народами во всем мире, Уолт Уитмен в настоящее время особенно дорог и близок нам, потому что мы разделяем его уверенность в том, что „будущее мира есть будущее свободных сношений и солидарности всех человеческих племен.“

Перевел Roman Mrázek.

»WALT WHITMAN — POET OF DEMOCRACY«

Dr. K. Štěpaník's essay commemorating the centenary of the first edition of »Leaves of Grass« traces the ideological and artistic development of the American man of letters whom Henry Thoreau called »the greatest democrat the world has seen«. It attempts to show that the truth to life and the poetic power of »Leaves of Grass« depends directly upon its democratic content. It was this progressive ideology of Whitman's poetry which was the main reason why the book met with so much hostile criticism, especially in American reactionary circles, while the progressive minority hailed its appearance with enthusiasm. Štěpaník's analysis of Whitman's prose and poetry demonstrates that the best features of the poet's democratism — in spite of numerous grave contradictions — were humanism, internationalism and optimism. These qualities were determined by Whitman's having

been a member of the American working people, and in the course of his life they were clarified and strengthened by the poet's conscious and active bond with American and European democratic tendencies and traditions; by his vigorous participation in the anti-slavery movement before as well as during the Civil War, and, finally, by his critical attitude towards capitalism and his sympathies with the labour movement in post-war America while his country was rushing headlong towards monopoly capitalism. The democratic ideas of »Leaves of Grass« determined also its specific artistic form, especially its versification and diction, for Whitman deliberately and steadily endeavoured to bring a realistic picture of contemporary social reality — and that even when he apparently expressed only his private feelings, opinions and experiences. The real hero of »Leaves of Grass« is not the poet himself, but the typical common member of the American working class with whom Whitman completely identifies himself. In spite of some idealistic errors and petty bourgeois illusions which resulted in certain inevitable artistic defects, Whitman's poetic and journalistic production represents a great and novel achievement. As poet of democracy consciously following the cause of the working people and striving for happiness, peace and brotherly love among the peoples of the world, Walt Whitman is specially dear to us today when we fully share his firm conviction that »the future of the world is one of open communication and solidarity of all races«.

(Translation S Kostomlatský)